

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ НЕПРЯМОГО ОПОДАТКУВАННЯ

Переважну частину доходів державного бюджету становлять податки, які являють собою обов'язкові платежі юридичних і фізичних осіб. За економічним змістом податки виражають фінансові відносини між державою й платниками з метою створення централізованого фонду грошових коштів, необхідних для успішного виконання покладених на державу функцій, для задоволення відповідних соціально-економічних інтересів виробників та населення.

Фінансова наука, з огляду на певні ознаки, поділила податки на групи. Такий поділ необхідний, оскільки податки потребують відповідних адміністративно-фінансових заходів. То ж структура, яка може охопити всі види податків, складається з прямих і непрямих податків. Найсуперечливішим у фіскальній науці є питання про сферу застосування непрямих податків. Саме тому знання генезису сутності непрямих податків дає змогу осмислити світовий досвід та побудувати у нашій країні збалансовану податкову систему.

Як і будь-яке явище, непрямі податки мають свої переваги й недоліки. До переваг можна віднести такі:

- бюджетні: регулярність та великі суми надходжень до бюджету;
- економічні: стимулювання (стримування) деяких виробництв, регулювання процесу споживання;
- фіскально-технічні: для кінцевого споживача непрямі податки зручніші, вони визначають розмір споживання, не мають примусового характеру, не потребують накопичення значних сум, їх зручно сплачувати територіально;
- психологічні: непрямі податки входять до ціни товару (послуг), і навіть якщо платник і усвідомлює, що ціна підвищена через податок, він все ж таки купує необхідний йому продукт;
- територіальні: споживання більш-менш рівномірне у територіальному розрізі, а тому непрямі податки знімають напруження у міжрегіональному розподілі доходів. Якщо ж доходи

бюджету базуються на доходах підприємств, то внаслідок нерівномірності економічного розвитку постає проблема нерівноцінності дохідної бази різних бюджетів. Оскільки ніде у світі ще не вдалося досягти збалансованого розвитку всіх регіонів, то без застосування непрямих податків виникають труднощі і в збалансуванні місцевих бюджетів.

Водночас непряме оподаткування має ряд суттєвих недоліків. Головним з них є те, що їх сплата не залежить від розміру доходів платників. Зважаючи на те, що рівень споживання має певний мінімум, питома вага цих податків у доходах громадян тим вища, чим нижчий рівень доходів [1, с. 101].

Удосконалення вітчизняної практики застосування непрямих податків об'єктивно потребує звернення до зарубіжного досвіду використання важелів і процедур непрямого оподаткування, зокрема застосування таких видів непрямих податків, як податок на додану вартість і акцизний збір.

У бюджетах європейських країн непрямі податки займають значне місце. Вони включають у себе специфічні акцизи, тобто податки на окремі види (групи) товарів (послуг), та універсальні акцизи, якими обкладають валовий оборот комерційного підприємства. Найпоширенішою формою універсального акцизу є податок на додану вартість (ПДВ), який у загальній сумі непрямих податків становить близько 90% надходжень. ПДВ є порівняно новим інструментом фіскальної політики. З групи країн ОЕСР у 60-ті роки ХХ ст. обмежене коло держав використовувало такий податок. Але згодом його поширення у розвинених країнах спостерігається у 70–80-ті роки (наприклад, понад десять років застосовується він у Канаді та Швейцарії). Нетривала еволюція цього податку характеризується закономірною трансформацією фіскальної ролі, яка стала наслідком прагнення використати об'єктивні переваги ПДВ, необхідністю компенсувати зменшення надходжень до бюджетів від податку на прибуток в умовах високих фіскальних потреб держави, а також політикою уніфікації непрямого оподаткування у межах ЄС.

У країнах Євросоюзу ПДВ відіграє суттєву роль, так як завдяки йому реалізується основна мета інтеграції країн – забезпечення вільного переміщення товарів, послуг, праці й капіталу. В ЄС прийняті схеми адміністрування ПДВ, які дають змогу здійснювати точне нарахування і відшкодування цього податку на товари й послуги експортного призначення. Але при

надходженні в країну імпортованих товарів й послуг вони обкладаються ПДВ так само, як і товари власного виробництва. Це створює однорідне податкове середовище для товарів і послуг, що пропонуються для реалізації на міжнародних ринках.

Слід зазначити, що досі відсутні економічні обґрунтування доцільності встановлення єдиної ставки ПДВ, хоча орієнтовно стандартною ставкою ПДВ у країнах ЄС із січня 1993 р. вважається рівень, не нижчий за 15%. Додатково у різних країнах застосовуються підвищені і знижені ставки ПДВ. Однак наявність варіативних ставок суттєво підвищує адміністративні витрати щодо стягнення податку, і тому в зарубіжних країнах є прагнення уніфікувати кількість податкових ставок.

Помітні певні спільні характеристики справляння ПДВ у розвинених країнах. Зокрема, незважаючи на переваги уніфікації, у більшості з них застосовується не одна, а кілька податкових ставок. Окрім стандартної, використовуються знижені ставки для товарів і послуг, що мають соціальне й культурно-споживче призначення (продукти харчування, громадський транспорт, газети, журнали), а в деяких країнах – і підвищені ставки на предмети розкоші або на некорисні товари (алкоголь, тютюн). У країнах Євросоюзу і ОЕСР підвищені ставки використовуються обмежено.

Щодо практики упровадження знижених ставок, то вони застосовуються, але не більше однієї-двох і не нижче за 5%. Зокрема за зниженою ставкою ПДВ оподатковуються: напрями і сфери діяльності, в яких складно обчислити ПДВ (страхування, фінансова сфера); товари, щодо виробництва яких здійснюється політика державного стимулювання (видавнича діяльність, транспорт тощо); соціально значущі товари (ліки, продукти харчування, дитячий одяг).

Природно, що в умовах посилення соціальної орієнтації західноєвропейські країни проводять політику, спрямовану на запобігання зниженню добробуту населення шляхом обкладання товарів та послуг соціального й культурного призначення за нижчими ставками.

Отже, практика стягнення ПДВ у розвинених країнах дає змогу говорити про закономірність запровадження його диференційованих ставок за умов ефективного функціонування податкової служби, надання переваги соціальній ефективності податку, незважаючи на збільшення адміністративних витрат на його стягнення.

Наступним важливим видом непрямих податків є акцизний збір (акциз). Акцизи стягуються з певних видів товарів незалежно від місця їх виробництва – всередині країни або за її межами (саме це відрізняє такий вид податку від мита). Акцизні збори відіграють важливу роль у наповненні бюджетів багатьох країн ОЕСР. Але з поширенням практики використання ПДВ за останні 25 років важливість акцизів знизилася. У 1965 р. акцизні збори становили 25% податкових надходжень країн ОЕСР, у 1970 р. ця величина знизилася до 20% і потім постійно знижувалася до 12%.

Нині коло підакцизних товарів у розвинених країнах вузьке. Воно охоплює алкогольні, тютюнові вироби, пальне, деякі види транспортних засобів, предмети розкоші, передусім ювелірні вироби. Наприклад у Великобританії у 90-х роках ХХ ст. акциз на нафтопродукти становив 13% усіх надходжень від непрямих податків, акциз на тютюнові вироби – 6,6%, на алкогольні вироби – 5,1%. У Німеччині акциз на пальне у 90-х рр. ХХ ст. становив 7,5% усіх податкових надходжень. Крім того, акцизом обкладалися тютюн, міцні алкогольні напої, кава, шампанське. У Франції акцизи встановлені на алкогольні напої, пиво і мінеральну воду, ювелірні вироби, деякі види автомобілів, літальні апарати [2, с. 120].

Головна функція акцизів – фіскальна, однак вони виконують також і регулювальну роль. Значною мірою акцизи використовуються як інструмент для зниження споживання певних груп товарів (наприклад, алкоголю чи тютюну). На жаль, не можна точно обчислити залежність між величиною акцизу та реальним споживанням, і, найімовірніше, на практиці ефективність впливу акцизу не дуже висока.

Таким чином на шляху до соціально-орієнтованої економіки Україна повинна вивчати та враховувати світовий досвід застосування непрямих податків, надавати перевагу соціальній ефективності цих податків, не зважаючи на збільшення адміністративних витрат щодо їх стягнення.

Література

1. Чередниченко О. М. Непряме оподаткування у податковій системі України // Фінанси України. – 2003. – № 11. – С. 98–104.
2. Волков Д. О. Сплата непрямих податків у країнах із ринковою економікою // Фінанси України. – 2004. – № 2. – С. 118–121.